हिरण्यकुमारी पाठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
संकायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
सावित्रा मरासिनी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
२०६५

शोध निर्देशक
उप.प्रा. शुधा त्रिपाठी

हिरण्यकुमारी पाठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र

संकायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सावित्रा मरासिनी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक संकायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको शैक्षिक सत्र २०६ / की छात्रा सावित्रा मरासिनीले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि तयार गर्नुभएको **हिरण्यकुमारी पाठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षक शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिद्वारा आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	उप.प्रा. सुधा त्रिपाठी	
विभागीय प्रमुख	शोध निर्देशक	बाह्य परीक्षक

मिति २०६५/११/

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

नेपाली एम. ए. दोस्रो वर्षकी छात्रा सावित्रा मरासिनीले हिरण्यकुमारी पाठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले निकै परिश्रमपूर्वक तयार गर्नुभएको यस शोधपत्रसँग सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६५/ ११ /०९

....

सुधा त्रिपाठी

उप-प्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

कृतज्ञताज्ञापन

हिरण्यकुमारी पाठकको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यसका लागि विभिन्न व्यस्तताका बीच पनि आफ्नो अमूल्य समयको ख्याल नगरी पटक-पटक मलाई प्रेरणा, सुझाव, सल्लाह र निर्देशन प्रदान गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुआमा सुधा त्रिपाठी ज्यूप्रति प्रथमतः हृदयदेखि आभार प्रकट गर्दै कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सल्लाह र सामग्री उपलब्ध गराइदिनुहुने शोधनायक हिरण्यकुमारी पाठक तथा उहाँको परिवारप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यो शोध लेखनको सुरुदेखि अन्त्यसम्म आवश्यक सल्लाह, सुझाव, प्रेरणा र प्रोत्साहन गर्नुहुने पूज्यपति लेखनाथ पोखरेलप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै आफ्नो जीवनकालमा मेरो शोधकार्यको सफलताको ठूलो इच्छा राख्ने मेरा बुवा पं.ऋषभदेव मरासिनी, आमा विमला मरासिनी र बुहारीको सधैं सफलताको कामना गर्ने मेरा आदरणीय ससुरा मेघनाथ पोखरेल, सासू धनकला पोखरेलप्रति पनि म हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यसैगरी लेखन कार्यको सिलसिलामा सल्लाह, सुझाव एवं प्रेरणा दिनुका साथै भाषा सम्पादनमा सहयोग गरिदिनुहुने आदरणीय दाजु भानुभक्त मरासिनी, प्रेमराज विनीतप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै आदरणीय गुरुहरू शशि पन्थी, दीन पन्थी, दिदी गङ्गा पन्थी र प्रिय साथीहरू प्रभा गौतम, रेखा पवनप्रति पनि म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी आवश्यक शोधपत्र, पुस्तक एवं पत्र-पत्रिकाहरू उपलब्ध गराई अध्ययन र सामग्री सङ्कलनमा सुविधा मिलाइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय परिवारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र छिटो र स्तरीय बनाउने क्रममा शुद्ध एवं स्तरीय टङ्कण कार्यमा सहयोग गरिदिने राजन घिमिरेलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै छोरी शर्मिला र छोरा सन्तोष एवं सुजललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

....

सावित्रा मरासिनी
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष
रोल नं. १५०
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति: २०६५/११/०९

विषयसूची

		पृष्ठ संख्या
	पहिलो परिच्छेद	१-४
१.	शोधपरिचय	१
१.१	शोध शीर्षक	१
१.२.	शोध प्रयोजन	१
१.३.	समस्या कथन	१
१.४.	शोधकार्यका उद्देश्यहरू	१
१.५.	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६.	शोधकार्यको महत्त्व	३
१.७.	शोधकार्यको सीमाङ्कन	३
१.८.	सामग्री संकलन	३
१.९.	सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि	४
१.१०.	शोधपत्रको रूपरेखा	४
	दोस्रो परिच्छेद	५-१६
२.	हिरण्यकुमारी पाठकको जीवनीको अध्ययन	५
२.१.	जन्म र जन्मस्थान	५
२.२.	वंश परम्परा	५
२.३.	नामकरण	६
२.४.	बाल्यकाल र पालनपोषण	६
२.५.	शिक्षा-दीक्षा	७
२.६.	भाषिक क्षमता	८
२.७.	विवाह र दाम्पत्य जीवन	८
२.८.	आर्थिक अवस्था	९
२.९.	रुचि र स्वभाव	९
२.१०.	साहित्य सिर्जनामा प्रेरणा	१०
२.११.	साहित्यिक लेखनको प्रारम्भ	११
२.१२.	विविध क्षेत्रमा सक्रियता	११
२.१३.	जागिरे जीवन	११
२.१४.	भ्रमण	१२
२.१५	सम्मान तथा पुरस्कार	१३
२.१६.	जीवन दर्शन	१४
	तेस्रो परिच्छेद	१७-२४
३.	हिरण्यकुमारी पाठकको व्यक्तित्वको अध्ययन	१७
३.१.	शारीरिक व्यक्तित्व र स्वभाव	१७
३.२.	साहित्यकार व्यक्तित्व	१८
३.२.१.	कथाकार व्यक्तित्व	१८
३.२.२.	कवि तथा गीतकार व्यक्तित्व	१९
३.२.३.	निबन्धकार व्यक्तित्व	१९
३.२.४.	सम्पादक व्यक्तित्व	२०
३.३.	साहित्येतर व्यक्तित्व	२०

३.३.१. समाजसेवी व्यक्तित्व २०
३.३.२. कर्मचारी व्यक्तित्व २२
३.३.३. धार्मिक व्यक्तित्व २२
३.३.४. साङ्गठनिक तथा संस्थापक व्यक्तित्व २३

चौथो परिच्छेद २५-२७
४. साहित्य यात्रा र मूल प्रवृत्ति २५

पाँचौं परिच्छेद २८-८५
५. हिरण्यकुमारी पाठकको कृतित्वको अध्ययन २८
५.१. हिरण्यकुमारी पाठकको 'मोहचक्र' कथा संग्रहको विवेचना २८
५.१.१. लेखन तथा प्रकाशन २८
५.१.२. संग्रहको नामकरण २८
५.१.३. शीर्षक चयन २८
५.१.४. सामाजिकता ३२
५.१.५. समसामयिकता ३५
५.१.६. मनोवैज्ञानिकता ३५
५.१.७. जीवनदृष्टि ३७
५.१.८. पात्रविधान ३९
५.१.९. परिवेश ४१
५.१.१०. भाषाशैली ४२
५.१.११. उद्देश्य ४४
५.२. 'शून्यवत्' कथा संग्रहको विवेचना ४५
५.२.१. लेखन तथा प्रकाशन ४५
५.२.२. संग्रहको नामकरण ४५
५.२.३. शीर्षक चयन ४५
५.२.४. सामाजिकता ४८
५.२.५. समसामयिकता ५०
५.२.६. मनोवैज्ञानिकता ५१
५.२.७. परिवेश ५३
५.२.८. भाषाशैली ५४
५.२.९. उद्देश्य ५६
५.३. 'श्रीकृष्णलीला' बालकथा संग्रहको विवेचना ५७
५.३.१. लेखन तथा प्रकाशन ५७
५.३.२. संग्रहको नामकरण ५७
५.३.३. शीर्षक चयन ५८
५.३.४. सामाजिक पक्ष ५८
५.३.५. मनोवैज्ञानिक पक्ष ६०
५.३.६. धार्मिक पक्ष ६१
५.३.७. नैतिक पक्ष ६२
५.३.८. पात्रविधान ६२
५.३.९. परिवेश ६३
५.३.१०. भाषाशैली ६४

५.३.११. उद्देश्य ६४
५.४. 'अव्यक्त' कविता तथा गीत संग्रहको विवेचना ६५
५.४.१. लेखन तथा प्रकाशन ६५
५.४.२. कविताखण्डका शीर्षकहरू ६६
५.४.३. गीतखण्डका शीर्षकहरू ६७
५.४.४. विषयवस्तुः ६७
क) स्वच्छन्दतावादी चिन्तन ६८
ख) वासना र प्रेम प्रसङ्ग ७०
ग) शान्तिको अभिव्यक्ति ७१
घ) सामाजिक असन्तोष ७२
ङ) नारी वेदनाको अभिव्यक्ति ७४
च) देशप्रेमको भावना ७६
छ) जीवनदृष्टि ७७
ज) वर्तमानप्रति असन्तुष्टि ७९
५.४.५. भाषाशैली ८०
५.४.६. उद्देश्य ८१
५.५. हिरण्यकुमारी पाठकको 'मेहनती मौरी' कथा संग्रहका कथाको विवेचना ८१
५.६. निबन्धकार हिरण्यकुमारी पाठकको 'श्री ५ बडामहारानी सरकार र सामाजिक जागरण, निबन्ध संग्रहको विश्लेषण ८७

छैठौं परिच्छेद ९३-९५
६. उपसंहार ९३

सन्दर्भग्रन्थसूची

संक्षेपीकृत शब्दसूची

वि.सं.	-	विक्रम सम्वत्
का.म.न.पा.	-	काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं.	-	वडा नम्बर
सम्पा	-	सम्पादित/सम्पादक
त्रि.वि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृ.	-	पृष्ठ
क्र.सं.	-	क्रम संख्या
स्व.	-	स्वर्गीय
पेज. नं.	-	पेज नम्बर
एस.एल.सी.	-	स्कुल लिभिङ सर्टिफिकेट
आइ.ए.	-	इन्टर मिडियट अफ आर्टस्
बी.ए.	-	व्याचलर अफ आर्टस्
एम.ए.	-	मास्टर अफ आर्टस्
उप.प्रा.	-	उप-प्राध्यापक